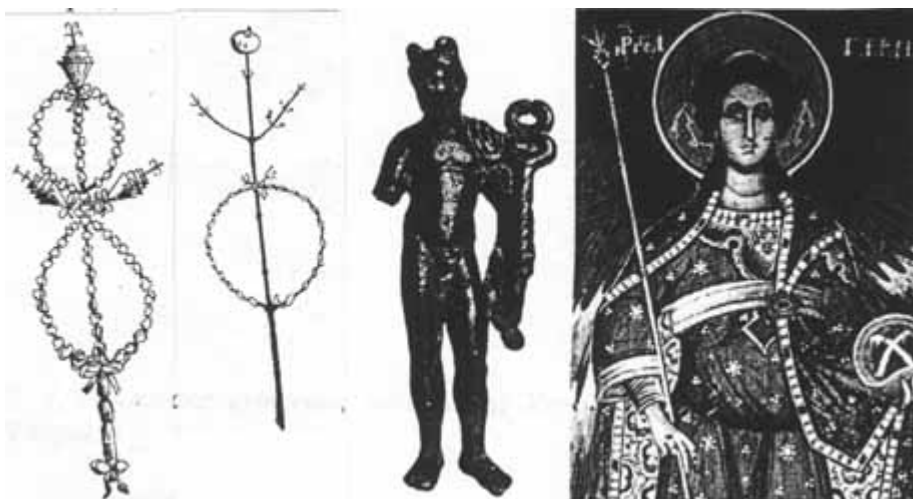

БЪЛГАРСКАТА СУРВАЧКА Е ДРЕВНИЯТ КАДУЦЕЙ

Символи на соларната година

Милош Сидоров

Външната визуална прилика между древния божествен атрибут, известен като кадуцей (жезъл на Хермес), и българската сурвачка (суровакник) ни накарва да се запитаме: Има ли и други сходства по значение или по предназначение между двата древни сакрални предмета?

Обр. 1. Българска сурвачка, жезъла на Хермес и жезъла на архангел Габриел (Гавриил).

Къде се среща и какво представлява древният кадуцей, известен още и под названията керикеон и тобахон?

Кадуцейът е един от най-старите символи. Той е изобразен върху купата на краля Гудеа, владял древния Лагаш около 2600 година пр.Хр.

Виждаме го и върху най-старите монети, които въобще човечеството познава монетите на древните трако-пелазгийски народи: дероните, хоните и одрисите. Тук трябва да се отбележи, че кадуцейът е емблема на античния Хермес, който според Херодот е бил божество на тракийските царе.

В египетската митология тракийския Хермес е известен като Тот, Теут (Техути). Нещо повече, преди да се установи в Египет, според Апулей, Хермес-Теут пребивава на Балканите. Мястото, където той пребивава, е известно като "Пелазгийски Аргос".

Античният географ Страбон с това название отбелязва пространството на Северна Тесалия и по-точно източните склонове на планините Пинд и Грамос. Когато Хермес-Теут напуска пелазгийския Аргос, отива в Египет и там предава всичките знания, с които разполага. Според легендата Хермес-Теут е дал на древните египтяни астрологията, числата (математиката), писмото, медицината, топенето на металите и магията. Това е причината египетският фараон Ху-фу (Хеопс) да построи в негова чест великата пирамида. Легендата, записана от Апулей, идва да ни подсказва превъзходството на палеобалканските (предгръцки т.е. пелазгийско-тракийски) цивилизации в сравнение с някои, които неоправдано се считат за най-стари.

Пак у Херодот ще срещнем уточнението, че балканските Бръгои (по-късно се срещат и като Фръзи/Фриги, но и Връгарои) са най-стар народ на света, нещо което са признавали самите египтяни.

Тракийско-египетския Хермес-Теут в древно арийската и персийската митология се среща под названието Михр/Мер или в гърцизирания вид като Митра. В гръцката митология Хермес/Ермис е глашатай на Зевс (Дев), а в римската същото божество се явява под името Мер-куриос и неговата функция е принижена до защитника на пътниците и търговците. Тракийското име на бога Хермес/Ермис най-вероятно е гласяло Герман и като такова се е запазило и до днес в българския език. Запазил се е в многобройните топоними Герман, Джерман, Герма и Грамада на цялата ни етническа територия. Среща се в песенния фолклор и в някои обреди (Герман/Джерман градушкар и т.н.).

Кадуцейт най-често се изобразява като пръчка, около която са увити две змии в противоположни посоки. На върха на пръчката обикновено има малко сферично разширение (топка). На същото място понякога има кръст или разперени криле. Понякога пръчката се изоставя и тогава остават само двете змии. Така е изобразен върху трако-пелазгийските монети. В елинската епоха змиите имат криле, с което се подчертава космологичния аспект на този свещен предмет.

За символното значение на кадуцея в литературата се дават най-различни тълкувания, при което неизменно се подчертава двоичността (двойствеността). Прибягва се към обяснения, тръгвайки от такива от рода на алхимичните чифтове: “вода-огън”, “живак-сяра” и стигайки до модерните “структуралистични обяснения”: “мъжко и женско начало”, “две змии, които се чифтосват на издигнат фалос”, и т.н.

Особено привлече нашето внимание с космологичния си аспект едно любопитно тълкувание, което ни подсказва същинската смислова връзка на кадуцея с българския суровакник, както и сходното им ритуално предназначение. Тълкуванието дължим на Курт де Гебейн, който пък се позовава на Атенагора и Макробий.

“Златната пръчка”, около която са увити двете змии, според този автор е небесният екватор. А какво представляват двете змии, които понякога се изобразяват и с криле? Почти винаги в древните изображения крилето символизира небото и времето. Общо взето и “извитите змии/змия” подсказват, че става дума за протичащо време.

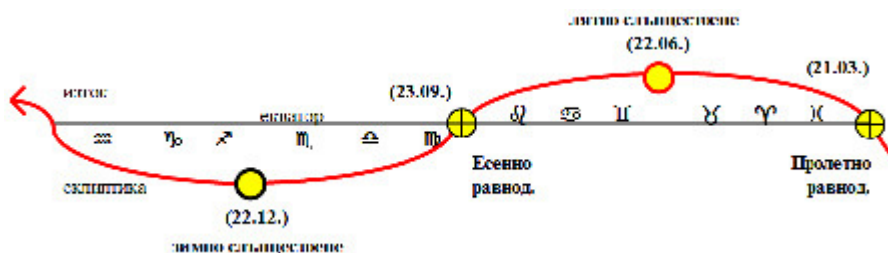
Но според упоменатия автор двете змии (“мъжка и женска”) в конкретния случай отразяват пътеките на слънцето (“мъж”, “ден”, “юг”) и на луната (“жена”, “нощ”, “север”) в ритмично протичащия ход на времето, разпределено по слънчеви години. Едната змия, по-конкретно “светлата”, “мъжката”, представя слънцето, т.е. неговия видим път на небето (еклиптиката) в течение на една година. Другата змия (“тъмната”, “женската”) символизира нощта. Тяхното отдалечаване от пръчката (т.е. от небесния екватор) означава увеличаване на деня и съответно намаляване на нощта по време на първата половина от годината, и обратния процес по време на втората половина.

В течение на една календарна (“слънчева”) година слънцето изгрива с всеки изминал ден все по на изток, минавайки през всички 12 зодиакални съзвездия, на които от древни времена е разделено пространството на екватора и еклиптиката. При това придвижване пътеката на слънцето в първата половина от годината е от едната страна на небесния екватор, а във втората половина е от другата страна. Примерно, през шестте “летни” месеца, т.е. започвайки от 21.03. (пролетното равноденствие) и свършвайки с 23.09. (есенното равноденствие), слънцето се придвижва по една пътека, която е разположена в “горната хемисфера” (северно от небесния екватор). Обратно, през шестте “зимни” месеца (от 23.09. до 21.03.) слънцето се придвижва по пътека в долната небесна хемисфера, т.е. южно от небесния екватор.

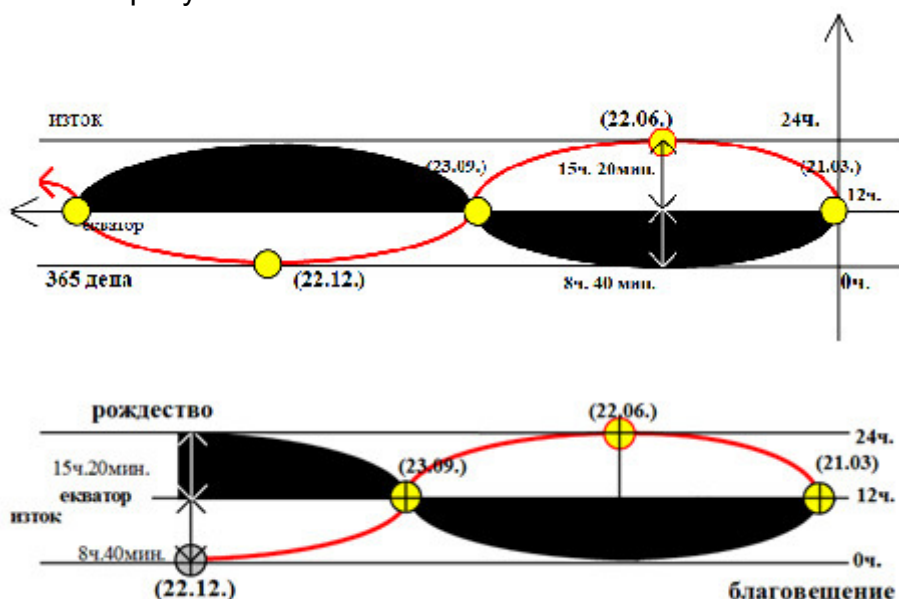
Ако очертаем целогодишната пътека на слънцето през дванайсетте зодии, както са били преди приблизително 2200 години, и каквито се ползват до днес в астрологичните таблици, получаваме следната рисунка:

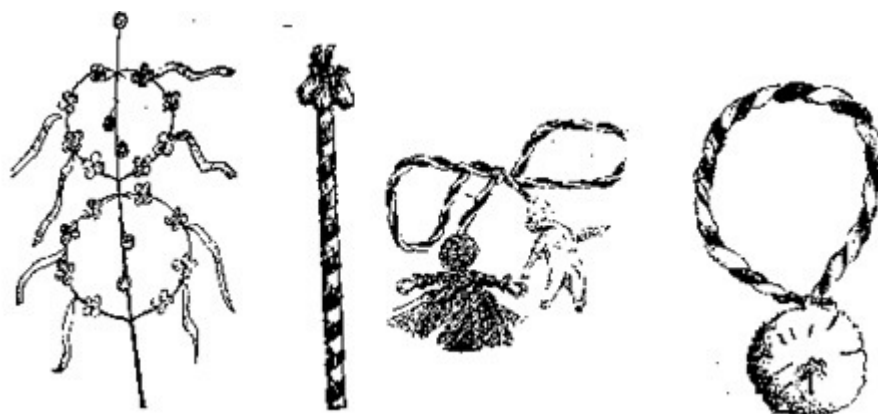
Но, реално погледнато, разположението на зодиакалните съзвездия върху небето в днешно време в резултат на прецесионното придвижване дава изместване на слънчевата пътека с един знак на запад. Картината добива следния вид:

Ако вземем, че вертикалната ос на графика на синусната функция означава дължината (времетраенето) на деня и нощта, то за една слънчева година получаваме тяхното ритмично увеличение и смаляване, както на рисунката:

Българската сурвачка е един ритуален реквизит, който се употребява точно по време на обредите, съпровождащи празнуването на настъпващата нова година. Тук трябва да се припомни, че от известно време насам е възприето като начална точка на годината (“Нова Година”) да се взима точката на зимното слънцестоене. В наши дни има едно закъснение от седем денонощия. Вглеждайки се в последната рисунка, става ясно, защо се изработват и се ползват сурвачки тип “равноденствие (обр. 2А) и тип “слънцестоене” (Обр.3).

Обр. 2. (от ляво на дясно) “Суровакник” тип “равноденствие” ;
Неговата разновидност “Суровиска” със спираловидно обелена кора;
Български “мартеници” със сходна календарна символика.

По време на римското владичество е проведена реформа, след която е прието не денят на пролетното равноденствие, а денят на зимното слънцестоене да се счита като пръв (или нулев) ден, от който се е отброявала новата година. Преди тази реформа за нашите предци траките, подобно на останалите арийски народи, новата година е започвала от деня на пролетното равноденствие.

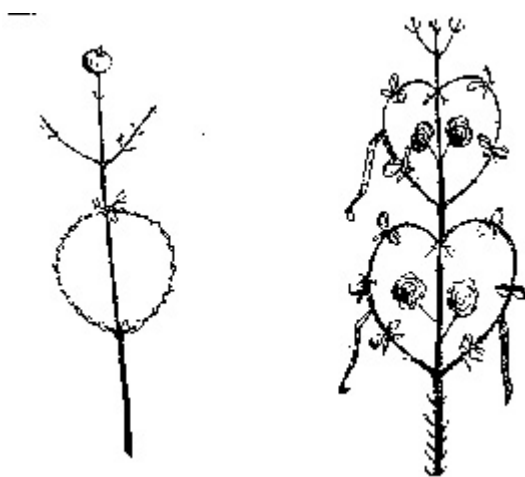
Този ден се падал на 1 март и се е казвал коленд, буквално: “който ражда”. С такива “раждащи дни” в римския календар е започвал всеки един от месеците. От там и понятието календар. Интересното в случая е, че само българите от европейските народи са запазили празнуването на старата “Нова година” (1 март), която се осмисля като изпращане на старото.

Огньовете, които се палят на този ден, символизират изгарянето на старото, но и зараждането на новото. Празникът е известен и под названието “Летник”. Подобно празнуване на същата дата, с почти идентична обредност, е запазено у западните иранци (арии), етнически обособени като кюрди. Те са наследници на старите халдеи (колди/корди) и у тях празникът се нарича “нев роз”, което ще рече буквално: “ново лято”.

Календарен смисъл имат и другите мартенски празници: “Св. 40 мъченици” (или “Младенци”, на 9.03.) и “Благовещение” (или “Благоец”, на 25.03). Като обърнем внимание върху иконографията на архангел Гавриил, който съобщава “Благата вест” на Дева Мария, забелязваме, че в ръката има един по-особен жезъл, досущ приличащ на кадуцейя на Хермес (Герман/Теут). Поне един, а най-вероятно и трите отбелязани празници, в различни епохи, съвпадали с деня на пролетното равноденствие. За празника “Баба Марта” (Летник) казахме, че е “коленд” (“раждащ”), за “Младенци”.

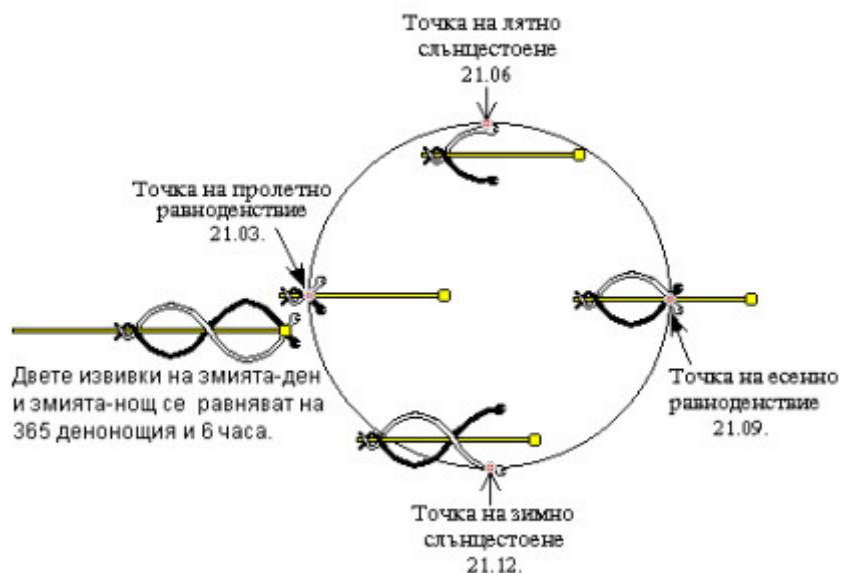
Българският народ казва, че на този ден “слънцето се обръща” и още, че “забива 40 нагорещени шиша в земята”, докато свързката на датата 25.03. (“благата вест” от архангела Гавриил за зачеването на Дева Мария, “Благовещение”) с “раждащата дата” 25.12. (народната “Коледа” т.е. “раждането на Синът-Слънце”), макар и три дни след “зимското слънцестоене” (22.12.), е повече от очевидна. Тук става дума за религиозно осмисляне на космическия цикъл, отбелязан чрез свързката на пролетното равноденствие със зимното слънцестоене.

Суровакника, предаден с рисунката (обр.3), визуално показва, че става дума за 6 плюс 3 месеца, или общо девет месеца, колкото време “Богородица” е бременна с “Божия син”, който е всъщност слънцето. Техният общ символ е кръста и като такъв далеч предхожда християнската епоха.

Обр.3. Суровакник, изтъкващ “зимното слънцестоене”.

В случая на мартеницата (обр. 3) двата увити конца символизируют двете змии: червена (“слънце”) и сребърно-бяла (“луна”). Те точно препредават стария смисъл на ритмично повтарящото се календарно време, запазен и изразен и в българския суровакник. Двата усукани конца-змии в мартеницата всъщност символизируют двете пътеки на големите небесни светила т.е. двете времеви “линии” (“дневната” и “нощната”), ритмично повтарящи се с цикъла на соларната година.

Обр.4. Кадуцеят (суровакника), символизиращ точките на пролетното и есенното равноденствие, както и на лятното и зимно слънцестоене върху кръга на соларната година.